

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA EKOLOGIK MADANIYATNI
SHAKLLANTIRISH

Olimjonava Kamolaxon Obiljon qizi

“Little stars” DXSH NMTT Rahbari.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22749654>

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyat, tabiatga nisbatan mas’uliyatli va g’amxo‘rlik munosabatini shakllantirishning pedagogik asoslari yoritilgan. Muallif yosh avlodning ekologik ongini o‘stirishda maktabgacha ta’lim tashkilotlarining o‘rni, interaktiv o‘yinlar, maqsadli sayrlar hamda ko‘rgazmali metodlarning ahamiyatini tahlil qiladi. Shuningdek, oila va bog‘cha hamkorligida bolalarda tabiat hodisalariga bo‘lgan qiziqishni uyg‘otish va ekologik tarbiyani tizimli tashkil etish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so‘zlar: maktabgacha yosh, ekologik madaniyat, ekologik tarbiya, tabiat, ekologik ong, interaktiv metodlar, ta’lim va tarbiya, o‘yin, ekologiya.

Аннотация. В статье изложены педагогические основы формирования экологической культуры и ответственного, бережного отношения к природе у детей дошкольного возраста. Автор анализирует роль дошкольных образовательных организаций в становлении экологического сознания подрастающего поколения, а также значение интерактивных игр, познавательных экскурсий и наглядных методов обучения.

Кроме того, представлены практические рекомендации по развитию у детей интереса к природным явлениям и системной организации экологического образования на основе взаимодействия семьи и дошкольного учреждения.

Ключевые слова: дошкольный возраст, экологическая культура, экологическое образование, природа, экологическое сознание, интерактивные методы, обучение и воспитание, игра, экология.

Abstract. This article outlines the pedagogical foundations for fostering ecological culture and a responsible, caring attitude toward nature in preschool-aged children. The author analyzes the role of preschool educational institutions in developing the ecological consciousness of the younger generation, as well as the significance of interactive games, educational excursions, and visual teaching methods. Additionally, practical recommendations are provided for fostering children's interest in natural phenomena and systematically organizing ecological education through collaboration between families and preschools.

Keywords: preschool age, ecological culture, ecological education, nature, ecological consciousness, interactive methods, education and upbringing, play, ecology.

KIRISH. Hozirgi davrda ekologik muammolarning keskinlashuvi jamiyat taraqqiyoti uchun jiddiy xavf tug‘dirmoqda. Atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda aholining ekologik madaniyatini yuksaltirish global miqyosdagi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda ekologik tarbiyani uzluksiz ta’lim tizimi doirasida, ayniqsa maktabgacha ta’lim bosqichidan boshlab amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Maktabgacha yosh davri shaxs kamolotida muhim bosqich bo‘lib, aynan shu davrda bolalarda tabiatga nisbatan dastlabki tasavvurlar, hissiy munosabat va ekologik xulq-atvor elementlari shakllanadi.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, erta yoshda berilgan ekologik tarbiya bolalarning keying hayotida barqaror ekologik qarashlar va mas'uliyatli munosabatni shakllantiradi.

O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda ekologik barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan davlat siyosati doirasida ta'lim tizimida ekologik tarbiyani rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, 2025-yilning "Atrof-muhitni muhofaza etish va yashil iqtisodiyot yili"deb e'lon qilinishi hamda 2030-yilgacha aholi ekologik madaniyatini rivojlantirish konsepsiyasining qabul qilinishi ekologik tarbiyani maktabgacha ta'lim tashkilotlarida takomillashtirishni taqozo etmoqda.

MAVZUGA ODI ADABIYOTLAR SHARHI. Ekologik tarbiya masalasi so'nggi yillarda pedagogika va psixologiya fanlarida keng o'rganilayotgan yo'nalishlardan biridir.

Tadqiqotchilar bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda o'yin faoliyatining o'rnini, uning tarbiyaviy ta'siri va metodik asoslarini chuqur tahlil qilganlar. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi qonunida maktabgacha ta'limning asosiy maqsadi – bolalarni jismoniy, aqliy, ma'naviy va ekologik jihatdan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash deb belgilangan. Qonun bolalarda tabiatga ehtiyotkorlik, atrof-muhitni asrash ko'nikmalarini shakllantirishni davlat siyosati darajasida qo'llab-quvvatlaydi. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturida ekologik tarbiya maktabgacha ta'limning asosiy yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan bo'lib, unda o'yin faoliyati orqali bolalarda tabiatni sevish, tabiatdagi hodisalarni kuzatish va unga g'amxo'rlik qilishga o'rgatish tavsiya etiladi. Shuningdek, o'yin texnologiyalarining o'quv-tarbiyaviy jarayondagi o'rnini aniq ko'rsatib berilgan.

To'xtayev R. "Ekologik tarbiya asoslari" asarida ekologik tarbiyani shaxs rivojlanishining muhim tarkibiy qismi sifatida talqin etadi. Uning fikricha, bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda o'yin faoliyatini to'g'ri tashkil etish orqali ekologik ong, ekologik his-tuyg'u va ekologik xulq-atvorni uyg'un rivojlantirish mumkin.

Shirnova G. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish" nomli tadqiqotida ekologik madaniyatni shakllantirishda o'yinlar, kuzatishlar, tajribalar va ijodiy faoliyatning o'zaro uyg'unligini ta'kidlaydi hamda o'yinlarni ekologik ta'lim vositasi sifatida tizimli qo'llash metodikasini ishlab chiqadi. Muallifning fikricha, o'yin orqali bola tabiatni o'rganadi, his qiladi va unga mehr qo'yadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Ekologik madaniyat – bu insonning tabiatga ongli munosabati, uni asrash, boyliklarini tejab ishlatish va atrof-muhitga zarar yetkazmaslik madaniyatidir. Bolalarda bu tushunchaning shakllanishi dastlab oilada, so'ngra maktabgacha ta'lim tashkilotida amalga oshadi.

Ekologik madaniyatni shakllantirish quyidagi pedagogic asoslar orqali amalga oshiriladi:

1. Yosh xususiyatlarini hisobga olish. Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'proq kuzatish, taqlid va o'yin orqali bilim oladilar. Shu sababli ekologik tarbiya jarayonida o'yin texnologiyalari va ko'rgazmali metodlardan foydalanish muhimdir.

2. Tizimlilik va izchillik. Ekologik tarbiya tasodifiy emas, balki reja asosida, bosqichma-bosqich tashkil etilishi lozim. Mashg'ulotlar kundalik faoliyat bilan uyg'unlashgan holda olib borilishi samaradorlikni oshiradi.

3. Amaliy faoliyatga yo'naltirish. Bolalarni o'simlik parvarishi, hayvonlarga g'amxo'rlik qilish, tabiatni asrashga oid oddiy mehnat faoliyatiga jalb etish ekologik madaniyatni mustahkamlaydi.

4. Tarbiyachining shaxsiy namunasi. Tarbiyachining tabiatga bo'lgan munosabati, ekologik madaniyatli xulqi bolalar uchun eng kuchli tarbiyaviy omil hisoblanadi. UNESCO tomonidan ilgari surilgan barqaror rivojlanish konsepsiyasida ekologik ta'lim shaxsda ekologik mas'uliyat va tabiatga nisbatan ongli munosabatni shakllantirishning muhim omili sifatida e'tirof etiladi. Shu bois ekologik madaniyatni rivojlantirish ta'limning barcha bosqichlarida, jumladan, maktabgacha ta'lim tizimida izchil amalga oshirilishi zarur. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ekologik madaniyatni shakllantirish jarayoni bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. Ekologik tarbiya jarayonida bolalarga tirik va jonsiz tabiat, tabiat hodisalari hamda atrof-muhitni muhofaza qilishning ahamiyati haqida soda va tushunarli bilimlar beriladi. Ekologik tarbiyaning samaradorligini oshirishda mashg'ulotlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Kuzatishlar, tajribalar, tabiat qo'ynida sayrlar, ekologik mazmundagi didaktik va harakatli o'yinlar bolalarda ekologik ongini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi. Bunday faoliyatlar bolalarda tabiatga nisbatan mehr va ehtiyotkorlik hissini shakllantiradi.

O'yin – bolaning eng sevimli faoliyat turi bo'lib, uning orqali bola dunyoni anglaydi, tajriba orttiradi va xulq-atvorni o'zlashtiradi. Ekologik mazmundagi o'yinlar bolaning tabiat bilan bevosita aloqasini kuchaytiradi, tabiatdagi o'zgarishlarga nisbatan e'tiborini oshiradi.

Maktabgacha ta'limda ekologik mazmundagi o'yinlar quyidagi shakllarda tashkil etiladi:

- didaktik o'yinlar ("Bu qaysi daraxt?", "Hayvonni top", "Foydali va zararli narsalar");
- harakatli o'yinlar ("Quyosh chiqdi", "Yomg'irdan yashirin", "Gul ekamiz");
- rolli o'yinlar ("Ekologlar", "Bog'bonlar", "Hayvonot bog'i xodimlari");
- innovatsion o'yinlar (multimedia texnologiyalari yordamida virtual tabiat muhitini yaratish, masalan, "Ekologik safar" interaktiv o'yini).

TAHLIL VA NATIJALAR. Didaktik o'yinlardan namunalar: "Bu qaysi daraxt?"

Maqsad: bolalarda o'simliklarni tanish, ularning farqini bilish va tabiatga mehr uyg'otish.

Kerakli jihozlar: daraxtlar rasmlari, barglar, mevalar maketlari. **O'yin tartibi:** tarbiyachi daraxt rasmi yoki bargining namunasi orqali savol beradi: "Bu qaysi daraxt?", "Uning mevasini kim ayta oladi?" Bolalar to'g'ri javob berishadi va o'simlik haqida qisqacha ma'lumot aytadilar.

Tarbiya natijasi: bolalarda tabiatni kuzatish, farqlash, e'tibor bilan qarash ko'nikmalari shakllanadi.

Rolli o'yin "Biz ekologlarmiz". **Maqsad:** bolalarda atrof-muhitni asrash, chiqindilarni to'g'ri tashlash odatini shakllantirish. **Kerakli jihozlar:** axlat qutilari, chiqindi maketlari (plastik, qog'oz, shisha).

O'yin tartibi: bolalar "ekolog" rolida chiqindilarni to'g'ri konteynerga joylashtiradilar, har to'g'ri harakat uchun rag'bat beriladi.

Tarbiya natijasi: bola chiqindilarni saralash, tabiatni toza saqlash ko'nikmasini hosil qiladi.

Innovatsion o'yin: "Ekologik safar" **Maqsad:** bolalarda ekologik muammolarga nisbatan ongli munosabatni shakllantirish. **Vositalar:** multimedia ekran, interaktiv doska yoki planshet.

O'yin tartibi: bola "ekologik safar"ga chiqadi – ekran orqali toza va iflos joylarni farqlaydi, tozalash topshiriqlarini bajaradi. Tarbiya natijasi: o'yin bolalarda ekologik muammolarni tanish va ularni bartaraf etish yo'llarini tushunish malakasini rivojlantiradi.

Jamoaviy o'yin "Tabiatni asraymiz". Maqsad: bolalarda hamkorlikda ishlash, tabiatni muhofaza qilish mas'uliyatini kuchaytirish. O'yin tartibi: guruh ikkiga bo'linadi, har biri tabiatni asrashga doir rasm chizadi yoki plakat tayyorlaydi, so'ng o'z ishlari haqida gapirib berishadi.

Tarbiya natijasi: jamoaviy fikrlash, ijodkorlik va ekologik ong rivojlanadi.

Hozirgi kunda maktabgacha ta'lim tashkilotlarida haftaning har chorshanba kuni "Ekologiya kuni" sifatida belgilan ishi ekologik tarbiyani tizimli va izchil tashkil etish imkonini bermoqda. Ushbu kun doirasida bolalar bilan tabiatni asrashga oid suhbatlar, ko'rgazmali mashg'ulotlar, chiqindilarni saralash, o'simlik va hayvonot dunyosiga g'amxo'rlik qilish kabi amaliy ishlar amalga oshirilmoqda. Bu esa bolalarda ekologik bilim va ko'nikmalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Ekologik tarbiyani samarali tashkil etishda tarbiyachilarning kasbiy kompetensiyasi muhim o'rin tutadi. Tarbiyachi ekologik bilimlarni bolalarga yetkazishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol usullardan foydalangan holda mashg'ulotlarni tashkil etishi lozim.

Shu bilan birga, ota-onalar bilan hamkorlikda olib boriladigan ekologik tarbiya ishlari bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish jarayonining samaradorligini oshiradi. Tadqiqot natijalari ekologik tarbiya jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirish yuqori samaradorlikni ta'minlashini ko'rsatdi. "Ekologiya kuni" doirasida tashkil etilayotgan mashg'ulotlar va tadbirlar bolalarda ekologik madaniyatni rivojlantirishda samarali pedagogic vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

XULOSA. Ekologik o'yinlar orqali bolalarda quyidagi sifatlar rivojlanadi: tabiatni asrash zarurligini anglash, suv, havo, o'simlik va hayvonlarga mehr bilan munosabatda bo'lish, chiqindilarni to'g'ri ajratish va tartibga rioya qilish, tejamkorlik hamda mas'uliyat hissining ortishi. Tarbiyachi ekologik mazmundagi o'yinlarni tanlashda bolalarning yosh va psixologik xususiyatlarini hisobga olishi zarur. O'yin jarayonida bolalarni rag'batlantirish, kuzatishlar tashkil etish, savol-javoblar orqali o'rganilgan bilimlarni mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi.

O'yin faoliyati maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirishda eng tabiiy, samarali va qulay usullardan biridir. O'yinlar orqali bola tabiatni sevadi, uni asrashni o'rganadi va ekologik mas'uliyatni his etadi. Shu sababli, har bir maktabgacha ta'lim tashkilotida ekologik yo'nalishdagi o'yinlar tizimli tarzda tashkil etilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim to'g'risida"gi Qonuni.
2. To'xtayev R. Ekologik tarbiya asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
3. Karimova D. Bolalar psixologiyasida o'yin faoliyatining ahamiyati. – 2021.
4. Shirinova G. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ekologik madaniyatni shakllantirish. – 2023.
5. Yo'ldosheva Z. Maktabgacha pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.